

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

۸۷/۱/۱۰۵۸۹۴

۸۷/۱/۲

دانشگاه قم

دانشکده حقوق

پایان نامه دوره کارشناسی ارشد حقوق جزا و جرم شناسی

عنوان:

حمایت کیفری قانونگذار از نظام پولی و ارزی

استاد راهنما:

دکتر عادل ساریخانی

استاد مشاور:

دکتر محمد زمان رستمی

نگارنده:

میرحسین حسینی

بهار ۱۳۸۷

۱۱۲۰۴۵

کتابخانه مرکزی
دانشگاه قم
کتاب شماره: ۱۱۲۰۴۵

۱۳۸۷ / ۱۱ / ۳۵

تاریخ: ۱۳۸۷ / ۴ / ۱۷

بریت

شماره: ۲۳۰۷ / ۱ / ۲

پیوست:

جمهوری اسلامی ایران
وزارت علوم، تحقیقات و فناوری

دانشگاه قم

« صورت جلسه دفاع از پایان نامه کارشناسی ارشد »

با تأییدات خداوند متعال و با استعانت از حضرت ولی عصر «عجل الله تعالی فرجه الشریف»

جلسه دفاعیه پایان نامه کارشناسی ارشد میرحسین حسینی رشته: حقوق جزا و جرم‌شناسی

تحت عنوان: حمایت کیفری قانونگذار از نظام پولی و ارزی

با حضور هیأت داوران در محل دانشگاه قم در تاریخ ۱۳۸۷/۴/۱۱ تشکیل گردید.

در این جلسه، پایان نامه با موفقیت مورد دفاع قرار گرفت و نامبرده نمره با عدد ۱۸ با حروف

با درجه: عالی بسیار خوب خوب قابل قبول دریافت نمود.

نام و نام خانوادگی	سمت	مراتبه علمی	امضاء
آقای عادل ساریخانی	استاد راهنما	استادیار	
آقای محمد زمان رستمی	استاد مشاور	استادیار	
آقای جلال‌دین قیاسی	استاد ناظر	استاد یار	
آقای ابوالفتح خالقی	استاد ناظر	استادیار	
آقای مصطفی فضائلی	نماینده کمیته تحصیلات تکمیلی	استادیار	

رئیس امور آموزش و تمصیلات تکمیلی

نام و امضاء:

معاون آموزشی و پژوهشی دانشکده

نام و امضاء:

نشانی:

قم، جاده قدیم اصفهان،

دانشگاه قم

کدپستی: ۳۷۱۶۱۴۶۶۱۱

تلفن: ۲۸۵۳۳۱۲

دورنویس:

۲۸۵۵۶۸۴ معاونت آموزشی

۲۸۵۵۶۸۶ معاونت اداری

۲۸۵۵۶۸۸ معاونت دانشجویی

تقدیم به:

پدر و مادرم به پاس فداکاریهایشان

و

کسانی که از آنها آموخته‌ام

۱۳۸۷ / ۱۱ / ۲۵

تقدیر و تشکر:

بر خود لازم می‌دانم از استاد گرانقدر جناب آقای دکتر عادل ساریخانی که زحمت راهنمایی این پایان‌نامه را عهده‌دار شدند و در تمامی مراحل تحقیق با گشاده رویی پذیرای اینجانب بودند. همچنین از استاد ارجمند جناب آقای دکتر محمد زمان رستمی که با دقت فراوان راهنمایی‌های بسیاری را به اینجانب ارزانی داشتند، تشکر و قدردانی نمایم.

چکیده

پول و ارز از ابزارهای مهم نظام اقتصادی محسوب میشوند. اهمیت و نقش پول در اقتصاد به گونه ای است که بدون استفاده از پول و ابزارهای پولی، هیچ جامعه ای قادر به ایفای نقش اقتصادی خود در صحنه های داخلی و بین المللی نیست. از طرف دیگر به دلیل ارتباط تنگاتنگی که بین سیاستهای پولی و ارزی و متغیرهای کلان اقتصادی وجود دارد، نقش پول و ارز را در کارایی نظام اقتصادی دو چندان میکند. بنابراین ریشه بسیاری از مشکلات اقتصادی را بایستی در شیوه اتخاذ این سیاستها و نحوه اجرای آن جستجو کرد.

قانونگذار با درک اهمیت این موضوع، در برهه های مختلف زمانی، اقدام به تصویب قوانینی جهت حمایت از نظام پولی و ارزی نموده است. با وجود تاثیر مثبت تصویب این قوانین در امر مبارزه با جرایم پولی و ارزی، خواهیم دید که برخی از مواد قانونی، دارای ابهامات فراوانی بوده و بعضا بر خلاف اصول قضایی و سیاست جنایی متخذه توسط قانونگذار تدوین یافته است. با تصویب قانون پولی و بانکی کشور در سال ۱۳۵۱ و قانون نحوه اعمال تعزیرات حکومتی راجع به قاچاق کالا و ارز در سال ۱۳۷۴، نظام پولی و ارزی کشور، بیشترین تحولات را به خود دیده است. به موجب ماده ۴۲ قانون پولی و بانکی کشور، تعیین رکن مادی جرایم ارزی و پولی به بانک مرکزی تفویض گردیده است. با توجه به اینکه، لازمه لازم الاجرا شدن یک قانون، انتشار آن در روزنامه رسمی کشور می باشد در حالیکه بخشنامه های بانک مرکزی، هیچگاه در روزنامه رسمی منتشر نمی شود لذا این روش قانونگذاری، بر خلاف اصول قانونی از جمله اصل قانونی بودن جرم و مجازات می باشد. تصویب قانون نحوه اعمال تعزیرات حکومتی راجع به قاچاق کالا و ارز و قضازدایی بی حد و حصر آن نیز، بر خلاف سیاست جنایی قانونگذار در جهت اعمال اصول قضازدایی می باشد که لازم است قانونگذار جهت رفع این نقایص، اقدام نماید.

از طرف دیگر، قانون مجازات اخلالگران در نظام اقتصادی کشور در سال ۱۳۶۹ که یکی از مهمترین قوانین، جهت مبارزه با جرایم اقتصادی محسوب میشود و قسمتی از آن جهت مبارزه با جرایم علیه نظام پولی وضع گردیده است، علیرغم داشتن نکات مثبت، دارای ابهامات فراوانی میباشد. وجود عباراتی از قبیل «عمده و کلان»، «محرابه و افساد فی الارض» و «اخلال در نظام پولی و ارزی یا اقتصادی»، اجرای این قانون را در عمل با مشکلاتی مواجه کرده است. لازم است قانونگذار، با ابهام زدایی از قوانین مورد بحث و اصلاح آنها در راستای ایجاد مطابقت با اصول قانونی و سیاست جنایی منسجم و هماهنگ اقدام نماید.

کلید واژه ها: نظام پولی و ارزی، جرایم پولی و ارزی.

فهرست مطالب

<u>صفحه</u>	<u>عنوان</u>
۱	مقدمه
۱	الف: بیان مسئله
۲	ب: سوالات اساسی تحقیق
۲	پ: فرضیه های اصلی تحقیق
۳	ت: سابقه و ضرورت تحقیق
۳	ث: اهداف تحقیق
۳	ح: روش تحقیق
فصل اول: کلیات	
۵	مبحث اول: مفاهیم
۵	گفتار اول: مفهوم لغوی
۵	الف: پول
۵	ب: ارز
۵	ج: نظام
۶	گفتار دوم: مفهوم اصطلاحی
۶	الف: پول
۶	۱- مفهوم حقوقی
۱۱	۲- مفهوم فقهی
۱۶	ب: ارز
۱۹	ج: نظام
۱۹	۱- نظام پولی و ارزی
۲۱	۲- جرایم علیه نظام پولی و ارزی
۲۲	مبحث دوم: پیشینه حقوق کیفری نظام پولی و ارز
۲۲	گفتار اول: پیشینه تاریخی

- گفتار دوم: پیشینه تقنینی ۳۲
- مبحث سوم: مبانی جرم انگاری حقوق کیفری نظام پولی و ارزی ۴۲
- گفتار اول: مبنای اقتصادی ۴۲
- الف: حمایت از نظام اقتصادی ۴۲
- ب: حمایت از معیشت مردم ۴۳
- گفتار دوم: مبنای اجتماعی ۴۴
- الف: تامین آسایش عمومی ۴۴
- ب: ایجاد نظم عمومی ۴۴
- گفتار سوم: مبنای امنیتی و سیاسی ۴۶
- فصل دوم: ارکان و آثار جزایی و مدنی جرایم علیه نظام پولی و ارزی
- مبحث اول: ارکان جرایم علیه نظام پولی و ارزی و قاچاق ارز ... ۴۸
- گفتار اول: ارکان جرایم علیه نظام پولی ۴۸
- الف: رکن قانونی ۴۸
- ب: رکن مادی ۵۱
- ۱- قلب سکه ۵۱
- ۲- تخدیش سکه ۵۶
- ۳- جعل اسکناس ۵۸
- ۴- ورود و خروج پول از کشور ۶۴
- ۵- تاسیس بانک بدون رعایت مقررات قانون پولی و بانکی ۶۶
- ۶- استفاده از نام بانک در عنوان موسسات اعتباری ۶۸
- ج: رکن روانی ۶۹
- گفتار دوم: ارکان جرایم علیه نظام ارزی ۷۴
- الف: رکن قانونی ۷۴
- ب: رکن مادی ۷۶
- ۱- جرایم ارزی ناشی از عملیات تجاری ۷۶

- ۱-۱- جرایم ارزی ناشی از واردات کالا ۷۶
- ۱-۱-۱- عدم ارائه پروانه ترخیص کالا ۸۲
- ۱-۱-۲- گران نمایی در ارزش کالای وارده ۸۳
- ۱-۱-۳- وجود کسری تخلیه ۸۵
- ۱-۲- جرایم ارزی ناشی از صادرات کالا ۸۹
- ۱-۲-۱- سپردن پیمان ارزی نزد نظام بانکی کشور ۸۹
- ۱-۲-۲- صادر نمودن کالای موضوع تعهد ۹۱
- ۱-۲-۳- فروش کالا در خارج از کشور ۹۲
- ۱-۲-۴- عدم فروش ارز حاصله به سیستم بانکی کشور ۹۲
- ۱-۳- جرایم ارزی ناشی از عملیات شرکتهای
ارائه دهنده خدمات بندری ۹۴
- ۲- جرایم ارزی ناشی از عملیات غیر تجاری ۹۸
- ۲-۱- جرایم ارزی ناشی از دریافت ارز درمانی ۹۸
- ۲-۱-۱- امضای تعهدنامه استفاده از ارز درمانی ۹۹
- ۲-۱-۲- تایید مدارک مربوط به درمان
توسط شورای عالی پزشکی ۱۰۰
- ۲-۲- جرایم ارزی ناشی از دریافت ارز دانشجویی ۱۰۱
- ۲-۲-۱- دانشجویان آزاد ۱۰۲
- ۲-۲-۲- دانشجویان بورسیه ۱۰۳
- ۲-۲-۲-۱- امضا تعهدنامه مبنی بر استرداد ارز ۱۰۴
- ۲-۲-۲-۲- عدم استرداد ارز مصرف نشده به بانک ۱۰۴
- ج: رکن روانی جرایم علیه نظام ارزی ۱۰۴
- گفتار سوم: قاچاق ارز ۱۰۶
- الف: ارکان جرم قاچاق ارز ۱۰۸
- ۱- رکن قانونی ۱۰۸

- ۲- رکن مادی ۱۰۸
- ۳- رکن روانی ۱۰۹
- ب: نحوه مقابله با جرم قاچاق ارز ۱۱۰
- ۱- مقابله اداری اجرایی با جرم قاچاق ارز ۱۱۰
- ۲- مقابله قضایی با جرم قاچاق ارز ۱۱۲
- ج: اصول حاکم بر رسیدگی به جرم قاچاق ارز ۱۱۳
- ۱- عدم الزام به رعایت تشریفات آیین دادرسی ۱۱۳
- ۲- فوریت دادرسی ۱۱۳
- ۳- قطعیت احکام ۱۱۴
- ۴- اعلان عمومی احکام قطعی قاچاق ارز ۱۱۶
- مبحث دوم: آثار جزایی و مدنی جرایم علیه نظام پولی و ارزی .. ۱۱۶
- گفتار اول: آثار جزایی ۱۱۶
- الف: آثار ماهوی ۱۱۶
- ۱- مجازات ۱۱۶
- ۱-۱- مجازاتهای اصلی ۱۱۶
- ۱-۱-۱- اعدام ۱۲۱
- ۱-۱-۲- حبس ۱۲۴
- ۱-۱-۳- جزای نقدی ۱۲۵
- ۱-۲- مجازاتهای تتمیمی و تبعی ۱۲۶
- ۲- مرور زمان ۱۳۱
- ب- آثار شکلی ۱۳۳
- ۱- نهادهای قضایی و اداری مسوول اعمال واکنشهای کیفری ۱۳۳
- ۱-۱- مراجع رسیدگی کننده به جرایم علیه نظام ارزی ۱۳۳
- ۱-۲- مراجع رسیدگی کننده به جرایم علیه نظام پولی ۱۳۸
- ۲- شاکی یا مدعی خصوصی در جرایم علیه نظام پولی و ارزی .. ۱۴۰

۱۴۲	۳- مرتکبین علیه نظام پولی و ارزی
۱۴۶	گفتار دوم: آثار مدنی جرایم علیه نظام پولی و ارزی
۱۵۰	نتیجه گیری
۱۵۱	پیشنهاد
۱۵۵	فهرست منابع

الف) بیان مسأله

فلسفه وجود نظام پولی و ارزی، ناشی از دخالت دولتها در زمینه امور پولی است بنابراین در دوره ای که مبادلات به صورت پایاپای انجام میگرفت، نظام پولی و ارزی متصور نبود. نظام پولی و ارزی مجموعه سیاستها و روشهایی است که به منظور کمک به رشد، توسعه و پیشرفت اقتصادی هر کشور، توسط دولتها اتخاذ میشود و این سیاستها بایستی در راستا و هماهنگی با سیاستهای اقتصادی دولتها باشد. تبعاً تحقق و ارتکاب جرائم علیه نظام پولی و ارزی نیز از زمان دخالت دولتها در زمینه مسائل پولی و ارزی و ایجاد محدودیتهای و تصویب قوانین در آن خصوص آغاز گردید.

جرائم علیه نظام پولی و ارزی، هرگونه فعل و ترک فعلی هستند که در قانون، دارای وصف مجرمانه بوده و علیه ارکان و سیاستهای نظام پولی و ارزی و ابزارهای آن نظام ارتکاب می یابند. برخی از این جرائم، متعرض پول و ارز به عنوان ابزارهای نظام پولی و ارزی شده و برخی دیگر سیاستهای این نظام را نقض می کنند. تعرض به ابزارهای نظام پولی و ارزی و نقض سیاستهای آن به خودی خود جرم محسوب نمی شود بلکه بایستی از طرف قانونگذار، دارای وصف مجرمانه باشد. جرائم مربوط به ابزارهای نظام پولی و ارزی معمولاً به صورت جعل اسکناس، تخدیش سکه، قلب سکه و... ارتکاب می یابند. با توجه به اینکه ارتکاب این جرائم، لازمه داشتن مهارتهای فنی و در اختیار داشتن ابزارهای پیشرفته و مهارت لازم در استفاده از این ابزارهاست بنابراین؛ مرتکبین معمولاً از نبوغ و ضریب هوشی بالایی برخوردار هستند و این جرائم نیز اغلب به صورت سازمان یافته ارتکاب می یابند.

جرائم دسته دوم، سیاستهای ارزی و پولی دولت را نقض می کنند. زمینه ساز وقوع این جرائم، وجود ناهنجاریهای اقتصادی و به تبع آن بروز مشکلات ارزی در جامعه می باشد. طبق تعریفی که از جرائم علیه نظام پولی و ارزی ارائه گردید، هر جرمی که جرایمی که ارز و پول در ترکیب عنصر آن قرار دارد الزاماً به عنوان جرائم علیه نظام

پولی و ارزی تلقی نمیشود با این وصف، در این تحقیق جرایمی مثل سرقت پول یا ارزی یا خیانت در امانت نسبت به پول مورد بحث قرار نگرفته اند.

ب) سوالات اصلی تحقیق

در این کار تحقیقی تلاش می‌کنیم تا با بررسی رویکرد حقوق جزا در قبال جرایم علیه نظام پولی و ارزی به پرسشها و مسائل مطرح در این زمینه پاسخ دهیم. در این ارتباط، سوالات ذیل به عنوان سوالات اساسی تحقیق مطرح میگردد:

- ۱- جرایم علیه نظام پولی و ارزی چه جرایمی هستند؟
- ۲- عکس العمل نظام کیفری در مقابله با بزهکاران نظام پولی و ارزی بایستی از چه ویژگیهایی برخوردار باشد؟
- ۳- نهادهای قضایی و اداری مسئول اعمال واکنشهای کیفری و اداری در قبال این جرایم کدامند؟

پ) فرضیه های اصلی تحقیق :

- ۱- هر فعل و ترک فعلی که سیاستهای پولی و ارزی جامعه را نقض کند و یا ابزارهای پولی و ارزی را مخدوش نماید جرم علیه نظام پولی و ارزی اطلاق میشود.
- ۲- عکس العمل قانونگذار در مبارزه با جرایم علیه نظام پولی و ارزی، بایستی متناسب با زمینه های وقوع این قبیل جرایم باشد. به نظر می‌رسد استفاده از ابزارهای کیفری برای مقابله با مجرمین علیه نظام پولی لازم و موثر باشد. در مقابل، اندیشیدن تمهیدات اقتصادی و از بین بردن زمینه های وقوع جرم در جرایم ارزی، بایستی برعکس العمل کیفری قانونگذار، مقدم باشد.
- ۳- اصل بر صلاحیت عام دادگاههای عمومی در رسیدگی به جرایم علیه نظام پولی و ارزی است ولی قانونگذار بنا به مصالحی از جمله تسریع در رسیدگی به پرونده ها و ماهیت جرایم، بعضاً صلاحیت اضافی را برای برخی مراجع قضایی از جمله دادگاههای انقلاب مقرر داشته یا رسیدگی را به مراجع شبه قضایی تفویض نموده است.

ت) سابقه و ضرورت تحقیق

در متون جزایی، از جرائم پولی و ارزی تعریفی ارائه نشده و خود پول نیز از منظر حقوق جزا توسط قانونگذار مورد تعریف قرار نگرفته است. از طرف دیگر به تناسب رشد اقتصادی جوامع و پیدایش ابزارهای مالی جدید در عرصه مراودات اقتصادی، این گونه جرایم در اشکال مختلف در جامعه به وقوع می‌پیوندد. شناخت این جرایم و برنامه ریزی جهت مقابله صحیح با آنها در وهله نخست، نیازمند تبیین و تفکیک آنها از سایر جرایم بوده و این امر لازمه گردآوری این موضوعات، تحت مجموعه واحدی می‌باشد که تا بحال نسبت به آن اقدام نشده است.

ث) اهداف تحقیق

برخی از اهدافی که از انجام این تحقیق انتظار می‌رود عبارتند از:

- ۱- تبیین جرایم علیه نظام پولی و ارزی در قوانین موضوعه کشور
- ۲- شناسایی معیار، جهت تفکیک جرایم علیه نظام پولی و ارزی با سایر جرایمی که پول و ارز در ترکیب عناصر آنها قرار دارند.
- ۳- بررسی و تعیین نکات ضعف قوانین موضوعه به لحاظ عدم هماهنگی آنها با اهداف حقوق کیفری نظام پولی و ارزی در جهت مقابله با این جرایم و پیشنهاد اصلاح قوانین.
- ۴- ارائه پیشنهاد و راه حل های مناسب در جهت پیشگیری و نحوه مقابله با مجرمین جرایم علیه نظام پولی و ارزی.

ج) روش تحقیق

در تحقیق حاضر با اتخاذ روش تحلیلی-توصیفی با مراجعه به کتب، مقالات، قوانین سایر کشورها مخصوصاً در قسمت جرایم علیه نظام پولی و سایر منابع و با فیش برداری و طبقه بندی مطالب، نهایتاً تنظیم و تدوین آنها سعی شده است تا به بررسی جرایم علیه نظام پولی و ارزی و رویکرد حقوق جزا در مقابله با این جرایم پرداخته شود.

فصل اول:

کلیات

مبحث اول: مفاهیم

گفتار اول: مفهوم لغوی

الف: پول

پول چیزی است که در قبال استفاده از کالا و خدمات پرداخت می‌شود.^۱ پول، زر و سیم یا فلز دیگر مسکوک رایج و توسعاً «بانک نوت» و «اسکناس» را گویند. قدما به جای پول، سیم، زر، درم، درم و دینار، درهم و دینار گفتندی، و گاه وجه و تنخواه و نقد و فلس و مسکوک و آنچه و عین و نقدینه و فلس و پُل.^۲

ب: ارز

واژه ارز از مصدر ارزییدن به معنای بها، قیمت، ارزش و پولهای بیگانه است که در داخل مملکت خرید و فروش می‌شود.^۳ «باشدواژه «سعر» نیز مترادف با ارز است و در قوانین قبلی نیز واژه «اسعار» به جای ارز به کار برده شده است.. همچنین واژه ارز به سندهای تجاری که ارزش آنها به پول بیگانه معین شده است نیز معنی شده است.^۴

ج: نظام

نظم به شعر و کلام موزون، مقابل نثر، سخن راست کرده بر وزن، چامه، پیوسته، سرود و نظام، مروارید به رشته کشیده معنا شده است.^۵

۱ - سیاوش مریوی، فرهنگ اقتصادی (تهران: چاپ اول، ۱۳۷۳)، ص ۲۹

۲ - علی اکبر دهخدا، فرهنگ لغت (تهران: انتشارات دانشگاه تهران، ۱۳۵۰)، نقل در غلامرضا مصباحی مقدم، جنبه های فقهی پول،

فصلنامه پژوهشی، ۱۳/۱۴ (بهار ۱۳۸۰): ۲۰

۳ - حسن عمید، فرهنگ فارسی عمید (تهران: امیر کبیر، ۱۳۸۴)، ص ۱۰۳

۴ - محمد معین، فرهنگ معین، (تهران: امیر کبیر، چاپ هشتم، ۱۳۷۱)، ج ۱، ص ۱۱۸

۵ - علی اکبر دهخدا، لغت نامه، جلد ۲۵ (تهران: انتشارات دانشگاه تهران، ۱۳۵۰)، ص ۶۱۲

کلمه نظام در لغتنامه مرحوم علامه دهخدا بدین صورت معنا شده است: ((نظام، رشته مروارید و جز آن، رشته جواهر، رشته ای که لوء لوء و جز آن را بدان در کشند، واسطه نظم و آراستگی، آنچه امر بدان قائم باشد))^۱

در فرهنگ فارسی معین، زیر کلمه نظام این چنین آمده است: «۱- آراستن، نظم دادن و مرتب کردن ۲- به رشته کشیدن گوهرها ۳- نظم، ترتیب، آراستگی (به مجرد آوازه نزول کفار بر شط جیحون نظام چنان جمعیتی از هم فرو گشادند) ۴- رشته مروارید ۵- عداوت، روش ۶- ۷- مجموعه سپاهیان و افسران کشنور و ادارات مربوط به آن، ترتیب و نظم بر اصل منطقی و طبیعی کلیه موجودات عالم را نظام معین و خاصی است که هر یک در مرتبت خود واقع است و ارتباط خاصی با دیگران دارد و تمام موجودات از جهت این ارتباطات در حکم یک موجودند و همه به هم پیوسته‌اند و همه لازم و ملزوم یکدیگرند، نظام حملی، نظام وجدانی، نظام اکمل...»^۲

گفتار دوم: مفهوم اصطلاحی

الف: پول

۱- مفهوم حقوقی

در علم اقتصاد برای تعریف پول و اندازه گیری دقیق آن، توافق کلی بین اقتصاددانان وجود ندارد. زیرا وظایف پول در اقتصاد با انواع داراییها قابل پاسخگویی است. پول فقط یکی از انواع داراییهای مالی است و از آنجائیکه برای برآوردن این وظایف، پول از بالاترین درجه اهمیت برخوردار است بنابراین، لازم است داراییهای پولی و غیرپولی از هم تفکیک شوند. به طور کلی اقتصاد دانان، پول را دارای چهار وظیفه به شرح زیر می‌دانند و در آن اتفاق نظر دارند:

الف: ابزار مبادله: پول ابزاری برای آسان کردن مبادلات است. از پول به عنوان ابزاری جهت دریافتها و پرداختها استفاده می‌شود و بدین ترتیب با استفاده از پول، انجام مبادلات اقتصادی با کمترین هزینه و زحمت همراه است.

۱- همان، ص ۵۸۹

۲- محمد معین، ص ۴۷۴۹

ب: واحد شمارش: پول وسیله‌ای برای سنجش ارزشهای اقتصادی است. با استفاده از پول، امکان مقایسه بین کالاها و خدمات بوجود می‌آید. و ارزشهای اقتصادی بوسیله آن اندازه‌گیری می‌شود.

ج: ذخیره ارزشهای اقتصادی: پول، ابزاری برای ذخیره ارزشهای اقتصادی است. در طول زمان، با استفاده از اندوخته شدن ارزشهای اقتصادی، انجام فعالیتهای اقتصادی ممکن می‌شود و بدین ترتیب با توجه به قدرت خرید پول، امکان به تعویق افتادن مخارج مصرفی ایجاد می‌شود.

د: ابزاری برای پرداختهای آتی: پول ابزاری برای پرداخت های انجام نشده برای آینده است. و همچنین عاملی در جریان فعالیتهای اقتصادی و موثر بر شاخصها و نوسانات آن می‌باشد

در جملاتی که توسط دانشمندان و صاحب‌نظران برای تعریف پول بکار برده شده، اکثراً شرح وظایف پول را بر تعریف آن برتر دانسته و حتی مجموع وظایف پول را یک نوع تعریف پول رسمی (قانونی) قلمداد کرده‌اند. مثلاً؛ ارسطو، پول را واسطه مبادله، واحد ارزش و ذخیره ارزشها دانسته است که اشاره به وظایف پول است. طبق تعریف علمای کلاسیک، پول کالایی است که واسطه معاملات و معیار و مقیاس ارزشها می‌باشد. این دو بیان، شامل توصیف کالایی است که واسطه مبادله بوده و دارای ارزش ذاتی است و مشمول وظایفی شده که بعهدہ دارد. برخی دیگر معتقدند پول، آن چیزی است که قانون می‌گوید "پول" است. ما میدانیم که در قانون سخنی از تعریف پول نیست بلکه در آن واحد قانونی پول تشریح شده است. به نظر ژان مارشال، پول وسیله مبادله و حفظ و نگهداری ارزشهای اقتصادی است که همان اشاره به وظایف پول است. به طور کلی، سه روش مهم برای تعریف پول بین اقتصاددانان وجود دارد:¹

۱-۱- تعریف پول بر مبنای روش معاملاتی

این تعریف بر نقش پول به عنوان یک واسطه مبادله تاکید دارد. این روش، بهترین وظیفه پول در جامعه را نقش آن به عنوان واسطه مبادله می‌داند. طرفداران این نظریه، ادعا دارند که وجود پول، تنها به عنوان وسیله پرداخت برای کالاها و خدمات

¹ [http://www.agri-ank.com/static/about/money.asp\(1387/1/18\)](http://www.agri-ank.com/static/about/money.asp(1387/1/18))

پذیرفته شده است و تاکید دارند این یک تفاوت مهم بین پول و دیگر داراییها می باشد. زیرا همه داراییها می توانند به عنوان ذخیره ارزش مورد استفاده قرار بگیرند اما فقط تعداد اندکی از آنها می توانند به عنوان واسطه مبادله پذیرفته شوند. نتیجتاً هر چیزی که بتواند در اقتصاد نقش واسطه مبادله را بازی کند به عنوان پول تلقی می شود. طبق این تعریف، پول فقط شامل سکه و اسکناس در دست مردم و سپرده های جاری در نزد بانکها بوده و کل عرضه پول را تشکیل می دهد.

۲-۱- تعریف پول بر مبنای روش نقدینگی

طبق این تعریف، پول براساس میزان نقدینگی آن تعریف شده است. در این تعریف برای تعیین میزان نقدینگی از دو روش استفاده شده است. طبق روش اول، مقدار پول، شامل آن داراییهایی است که نقدینگی بالایی دارند یعنی داراییهایی که بتوانند خیلی سریع و بدون زیان ناشی از کاهش ارزش ریالی و نیز هزینه زیاد تبدیل گردند. به طور کلی هر دارایی که برای دارنده آن ارزش ریالی ثابتی را در آینده تضمین نماید در زمره تعریف نقدینگی پول قرار می گیرد.

روش دیگر برای بیان اندازه نقدینگی پول آن است که هر دارایی که سود و زیان سرمایه ای ندارد می تواند به عنوان یک دارایی کاملاً نقد و بنابراین پول، تعریف شود. روشن است آن داراییهایی که به عنوان واسطه مبادله می باشند (نظیر سکه و اسکناس و حسابجاری)، دارای چنین خواصی هستند. اما داراییهایی که دارای سود و زیان جزئی برای سرمایه هستند و نقدینگی بالایی دارند شبه پول نامیده می شوند. از آنجائیکه نقدینگی شبه پول، بسیار زیاد است، در روش نقدینگی از آن به عنوان پول در نظر گرفته می شود.

۳-۱- روش گورلی و شو

در این روش که به پرفسور گورلی و پرفسور شو نسبت داده می شود، سکه و اسکناس در جریان سپرده های جاری، تنها دو نمونه از تعهدات بسیار زیاد واسطه های مالی می باشند طیف وسیعی از اموال هستند که جانشینان نزدیکی برای پول هستند. برخلاف روش نقدینگی که فقط سپرده های مدت دار و پس انداز بانکهای

تجاری را به عنوان جانشین نزدیک وسیله پرداخت مورد توجه قرار می‌دهند.^۱ در این روش، داراییهای مالی زیادتر و اصولاً کلیه سپرده‌ها و تعهدات، واسطه‌های مالی را به عنوان جانشین نزدیک برای وسیله پرداخت مورد توجه قرار می‌دهند. در این روش علاوه بر سپرده‌های مدت دار و پس انداز، سهام و اوراق قرضه دولتی و هر آنچه که به وسیله مردم به عنوان انواع ذخیره ارزش (نقد شونده) تلقی می‌شود، به عنوان پول تلقی می‌شود.^۲

قانونگذار ما نیز علیرغم اشاره به عبارت پول در قوانین مختلف، از آن تعریفی ارائه نداده است. طبق بند الف ماده ۲ قانون پولی و بانکی کشور مصوب ۱۳۵۱، «پول رایج کشور به صورت اسکناس و سکه‌های فلزی قابل انتشار است» از مفهوم ماده، چنین استنباط می‌شود که پول، منحصر در اسکناس و سکه نیست، بلکه اسکناس و سکه، روشهای رسمی انتشار پول محسوب می‌شوند. ولی در جامعه، ابزارهای پرداخت عملاً محدود به اسکناس و مسکوک نیستند برعکس، در جامعه، پرداختهای جزئی و کم اهمیت بوسیله اسکناس و مسکوک انجام می‌شود.

از طرف دیگر، نقش پول به عنوان واسطه مبادله، تنها وظیفه پول نیست بلکه باید در تعریف پول، سایر وظایف آن را نیز دخالت داد. از جمله وظایف مهم پول، تخصیص آن به عنوان ذخیره ارزش است. اداره کل امور حقوقی قوه قضائیه طی نظر مشورتی شماره ۷/۸۳۱۵-۷/۹/۹-۱۳۷۹، هر چند که در مقام تعریف پول نبوده است، هر نوع مسکوکات و اسکناس رایج را پول تلقی کرده است.

به نظر میرسد که ارائه تعریف از پول بر اساس روش نقدینگی که مورد اتفاق اکثریت اقتصاددانان نیز میباشد بیشتر با واقعیتهای اقتصادی جامعه و طرز تلقی مردم از پول سازگاری داشته باشد. پس با این وصف، اسکناس و سکه‌هایی که در دست مردم قرار دارند و همچنین سپرده‌های دیداری و جاری که خاصیت نقد شوندگی بالایی دارند و به طور مستقیم در مبادلات مورد استفاده قرار می‌گیرند و مبادله کننده جهت دریافت آنها نیازی به مراجعه به بانک‌ها و موسسات مالی ندارد، پول تلقی میشوند. داراییهای دیگر، مثل سپرده

۱ - یوسف فرجی و ایرج توتونچیان، پول، ارز، بانکداری (تهران: شرکت چاپ و نشر بازرگانی، ۱۳۸۶)، صفحه ۲۶

۲ - همان، ص ۲۶